

ДИСКУРСИВНА ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВОЇ ПАРАДИГМИ РОЛІ ЗАХИСНИКА У ФОРМУВАННІ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: СТАН РОЗРОБКИ ТА ВЕКТОРИ ПОДАЛЬШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

DISCUSSIONAL EVOLUTION OF THE SCIENTIFIC PARADIGM OF THE ROLE OF THE DEFENSE DEFENDANT IN THE FORMATION OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEDURE: STATE OF DEVELOPMENT AND FURTHER RESEARCH VECTORS

Андрєєв І.П., адвокат, аспірант

Одеський державний університет внутрішніх справ

ORCID ID: 0009-0008-7231-3694

У статті досліджено дискурсивну еволюцію наукової парадигми ролі захисника у формуванні доказів у кримінальному процесі. Розглянуто теоретико-правові основи захисту в кримінальному судочинстві та його значення у забезпеченні прав і свобод обвинуваченого. Визначено основні наукові підходи до аналізу функцій адвоката у процесі доказування, акцентовано увагу на зміні концептуального розуміння ролі захисника під впливом трансформацій кримінально-процесуального законодавства та розвитку міжнародних правових стандартів. Досліджено особливості участі адвоката в процесі збору, подання та оцінки доказів, його вплив на побудову правової позиції обвинуваченого та забезпечення змагальності у судовому процесі. Проаналізовано погляди провідних науковців, які досліджували теоретичні та прикладні аспекти адвокатської діяльності у процесі доказування. Висвітлено основні дискусійні питання щодо процесуального статусу адвоката та меж його повноважень у кримінальному провадженні, особливо в частині збору, подання та спростування доказів. Окрему увагу приділено використанню тактичних прийомів захисту під час допиту свідків, аналізу доказової бази та судових дебатів. Виявлено особливості формування доказової стратегії на різних стадіях кримінального провадження, а також вплив адвоката на оцінку доказів судом.

З'ясовано, що сучасні тенденції розвитку кримінального процесу свідчать про необхідність удосконалення механізмів реалізації захисту в контексті забезпечення рівності сторін та дотримання принципу змагальності. Визначено перспективи подальших досліджень щодо підвищення ефективності діяльності адвоката у сфері доказування, зокрема впровадження сучасних інформаційних технологій для аналізу доказів, формування правової аргументації та документування правових позицій.

Обґрунтовано необхідність теоретичного переосмислення ролі захисника у кримінальному процесі з урахуванням глобальних змін у правовій системі та процесуальних гарантій прав людини. Запропоновано вектори подальших наукових досліджень, які охоплюють вдосконалення законодавчого регулювання доказової діяльності адвоката, розширення правових інструментів захисту, адаптацію міжнародних стандартів правосуддя та розробку нових тактичних моделей захисту в умовах цифровізації кримінального процесу.

Ключові слова: адвокат, захисник, доказування, кримінальний процес, процесуальні гарантії, змагальність, тактичні прийоми, правова доктрина.

The article examines the discursive evolution of the scientific paradigm of the role of defense counsel in the formation of evidence in criminal proceedings. The author examines the theoretical and legal foundations of defense in criminal proceedings and its importance in ensuring the rights and freedoms of the accused. The author identifies the main scientific approaches to the analysis of the functions of a defense counsel in the process of proof, and focuses on the change in the conceptual understanding of the role of a defense counsel under the influence of transformations in criminal procedure legislation and the development of international legal standards. The author examines the peculiarities of defense counsel's participation in the process of collecting, presenting and evaluating evidence, its impact on the construction of the accused's legal position and ensuring the competitiveness of the trial. The author analyzes the views of leading scholars who have studied the theoretical and applied aspects of attorney-at-law activities in the process of proof. The author highlights the main controversial issues regarding the procedural status of an attorney-at-law and the limits of his/her powers in criminal proceedings, especially in terms of collection, presentation and refutation of evidence. Particular attention is paid to the use of tactical defense techniques during the interrogation of witnesses, analysis of the evidence base and court debates. The author identifies the peculiarities of forming an evidentiary strategy at different stages of criminal proceedings, as well as the influence of an attorney-at-law on the court's assessment of evidence.

It is found that modern trends in the development of criminal procedure indicate the need to improve the mechanisms for implementing defense in the context of ensuring equality of the parties and observance of the principle of competition. The author identifies the prospects for further research to improve the effectiveness of an attorney-at-law's activities in the field of proof, in particular, the introduction of modern information technologies for analyzing evidence, forming legal arguments and documenting legal positions.

The author substantiates the need for a theoretical rethinking of the role of defense counsel in criminal proceedings with due regard for global changes in the legal system and procedural guarantees of human rights. The author proposes vectors for further scientific research, which include improving the legislative regulation of the evidentiary activities of an attorney-at-law, expanding the legal instruments of defense, adapting international standards of justice and developing new tactical models of defense in the context of digitalization of criminal proceedings.

Key words: attorney-at-law, defense counsel, proof, criminal procedure, procedural guarantees, adversarial proceedings, tactical techniques, legal doctrine.

Постановка проблеми. Забезпечення ефективного захисту в кримінальному процесі є одним із ключових принципів правової держави та міжнародних стандартів справедливого судочинства. Адвокат-захисник виконує важливу роль у реалізації цього принципу, здійснюючи доказову діяльність, яка включає збір, аналіз, оцінку та подання доказів на користь підзахисного. Однак сучасний розвиток кримінального процесуального законодавства, зміни у правозастосовній практиці та цифровізація правосуддя зумовлюють необхідність переосмислення ролі захисника у формуванні доказової бази. Одним із ключових питань, яке залишається предметом наукових

дискусій, є визначення меж повноважень адвоката у процесі доказування, співвідношення його функцій із діяльністю сторони обвинувачення та суду, а також ефективність застосування тактичних прийомів під час допиту свідків, оцінки доказів та формування стратегії захисту. З огляду на це, виникає потреба у дослідженні сучасних теоретичних підходів до доказової діяльності захисника, а також аналізу практичних аспектів його участі у змагальному кримінальному провадженні. Водночас актуальним є питання адаптації міжнародних стандартів правосуддя до національного кримінального процесу України, зокрема щодо гарантій рівності сторін, належного про-

цесу та реалізації права на захист. В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій особливого значення набуває використання адвокатом цифрових інструментів для аналізу доказів, формування правової позиції та представлення інтересів підзахисного в суді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти досліджуваної проблематики досліджувалися в працях Ю.П. Аленіна, О.Р. Балалацької, Ю.М. Грошевого, І.В. Глов'юк, Є.Г. Коваленка, О.П. Кучинської, Л.М. Лобойка, В.П. Шибіко, та інших. Поруч із тим, досліджувана проблематика не втрачає своєї актуальності.

Метою статті є комплексний аналіз дискурсивної еволюції наукової парадигми ролі захисника у формуванні доказів у кримінальному процесі, визначення сучасних тенденцій розвитку доказової діяльності адвоката та окреслення перспектив подальших наукових досліджень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні основи наукових досліджень щодо участі адвоката в кримінальному процесі включають аналіз правового статусу адвоката в рамках кримінального провадження, механізм забезпечення правового захисту учасників процесу, а також розгляд процесуальних процедур його діяльності на стадіях досудового слідства і судового розгляду [1, с. 210].

Саме тому, ключовим завданням даного підрозділу дисертації є здійснення науково-теоретичного та практичного аналізу юридичної природи та суті поняття захисту в кримінальному процесі, поруч із тим, важливим є і аналіз сучасного стану теоретичних досліджень повноважень захисника та його можливостей в рамках кримінального провадження на сучасному етапі юридичних досліджень. Наукові пошуки та дослідження є теоретизованими дослідженнями, водночас вони неможливі без практичної складової та вимог нормативно-правових документів, зокрема і кримінального-процесуального законодавства України.

І. М. Зубач розглядає захист як комплексну кримінально-процесуальну діяльність через дві окремі перспективи: по-перше, як дії учасників процесу (підозрюваного, обвинуваченого та їх захисника), які спрямовані на спростування обвинувачення і захист своїх законних прав та інтересів; по-друге, як діяльність спеціально уповноважених органів і учасників процесу, що має на меті захист прав та законних інтересів інших учасників кримінального провадження [2, с. 181]. Ми поділяємо точку зору І. М. Зубача на поняття захисту в кримінальному процесі, яка передбачає розгляд захисту як комплексної діяльності, що охоплює дві основні площини: діяльність учасників процесу для спростування обвинувачення та захисту своїх прав, а також діяльність органів і учасників процесу, що забезпечують захист прав і інтересів інших учасників кримінального провадження. Ми вважаємо, що такий підхід є вичерпним і відповідає сучасним вимогам кримінального судочинства. Він дозволяє чітко визначити ролі різних учасників процесу і встановити механізми забезпечення справедливості та правосуддя в рамках кримінального провадження. Зокрема, акцент на спростуванні обвинувачення та захисті прав обвинуваченого є необхідним для забезпечення рівності сторін, тоді як забезпечення прав і законних інтересів інших учасників процесу сприяє створенню справедливої і збалансованої правової системи. Також важливо зазначити, що така модель захисту відповідає принципам правової держави і міжнародним стандартам, що підкреслює її значущість і ефективність у кримінальному процесі.

Я. П. Зейкан у своїй монографії «Захист у кримінальній справі», яка є однією з перших дисертаційних робіт на пострадянському просторі з проблем участі захисника в кримінальному процесі, висвітлює питання його ролі в кримінальних справах, а також тактичні прийоми під час допиту свідків і потерпілих. Окрім того, в монографії детально описані особливості діяльності захисника

в судовому розгляді, на стадії апеляції та касації [3]. Зазначена монографія Я. П. Зейкана, на нашу думку, є важливим внеском у розуміння ролі захисника в кримінальному процесі на пострадянському просторі. Вона детально розглядає тактичні прийоми, які захисник може використовувати під час допиту свідків і потерпілих, що є ключовим для ефективного здійснення захисту. Я.П. Зейкан аналізує методи підготовки та проведення допитів, підкреслюючи значення професійної майстерності та тактичної гнучкості захисника. Окрім того, в монографії висвітлені особливості діяльності захисника на різних етапах судового процесу, включаючи судовий розгляд, апеляційне та касаційне оскарження. Автор монографії підкреслює важливість ретельної підготовки до кожного етапу судового процесу, а також необхідність стратегічного планування захисту на кожній стадії. Він акцентує увагу на тому, що захисник повинен бути добре обізнаним з процедурними нормами та мати навички аргументованого предствалення позиції свого клієнта.

Я. П. Зейкан також розглядає роль захисника у взаємодії з іншими учасниками процесу, включаючи суддів, прокурорів та слідчих. Він підкреслює, що успішна реалізація захисту значною мірою залежить від здатності захисника ефективно співпрацювати з іншими суб'єктами кримінального процесу, використовуючи при цьому всі надані законом права та можливості. Важливим аспектом роботи дослідника є його аналіз практичних ситуацій, з якими стикається захисник у реальних кримінальних справах. Він наводить конкретні приклади, що ілюструють різні тактичні підходи до захисту, обґрунтовуючи їх доцільність і ефективність. Це робить монографію не лише теоретично значущою, але й практично корисною для адвокатів, які займаються кримінальними справами. Доходимо висновку, що робота Я. П. Зейкана є цінним джерелом знань для фахівців у галузі кримінального права, а також важливим орієнтиром для подальших досліджень та вдосконалення практики захисту в кримінальних справах. Його аналіз і рекомендації можуть бути інтегровані у сучасні підходи до адвокатської діяльності, забезпечуючи більш високий рівень правової допомоги та захисту прав підозрюваних і обвинувачених у кримінальних процесах.

Монографія І. Ю. Гловацького «Діяльність адвоката-захисника у кримінальному процесі» є вагомим внеском у дослідження практичних аспектів роботи адвоката-захисника, де автор зосереджує свою увагу на розробці ефективних способів і прийомів для виконання його призначення в кримінальному судочинстві [4]. У своєму монографічному дослідженні автор робить вагомий внесок у дослідження практичних аспектів роботи адвоката-захисника, автор зосереджує увагу на розробці ефективних способів і прийомів, які допомагають адвокату успішно виконувати свої обов'язки в кримінальному судочинстві. І. Ю. Гловацький детально аналізує різні стратегії захисту, що можуть бути використані на різних етапах кримінального процесу. Він підкреслює важливість підготовки захисника до кожного судового засідання, починаючи від збору доказів до підготовки аргументів для захисту. У монографії розглядаються конкретні прийоми, які дозволяють адвокату ефективно оскаржувати докази обвинувачення та представляти альтернативні версії подій.

Особлива увага приділяється питанням взаємодії адвоката-захисника з іншими учасниками процесу, включаючи клієнтів, свідків, експертів, прокурорів та суддів. І. Ю. Гловацький підкреслює значення комунікативних навичок та етики адвоката, а також необхідність дотримання законності та професійних стандартів у всіх аспектах діяльності. Автор також аналізує психологічні аспекти роботи адвоката-захисника, включаючи управління стресом, підтримання мотивації та взаємодію з клієнтами в емоційно напружених ситуаціях. Ці аспекти є важливими для забез-

печення ефективного захисту прав підозрюваних і обвинувачених. І. Ю. Гловацький пропонує практичні рекомендації щодо підвищення професійної компетентності адвокатів-захисників, включаючи постійне навчання, участь у професійних семінарах та обмін досвідом з колегами. Він також наголошує на важливості використання сучасних інформаційних технологій для збору, аналізу та представлення доказів у суді.

Важливе значення для розвитку вчення про реалізацію захисником своїх повноважень має також праця В. О. Попелюшка. У своїх роботах «Предмет захисту та його доказування в кримінальній справі» [5] і «Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми» [6], він провів детальний аналіз правових і теоретичних основ функції захисту, розглянув предмет захисту в кримінальній справі, виокремив особливості діяльності захисника в процесі доказування та дослідив питання аргументації в адвокатській діяльності.

Особливе значення в працях В.О. Попелюшка має дослідження процесу доказування, де він виокремлює основні методи та стратегії, які захисник може використовувати для спростування обвинувачення. Автор аналізує різні аспекти доказової діяльності, включаючи техніки збору, аналізу та представлення доказів, що є важливими для формування обґрунтованої позиції захисника в суді. Окрім того, автором досліджує питання аргументації в адвокатській діяльності, зосереджуючи увагу на тому, як ефективно формулювати аргументи для захисту прав клієнта. Він підкреслює важливість логічної послідовності та правової обґрунтованості в аргументації, що сприяє успішному захисту інтересів підзахисного в судовому процесі. В його роботах також обґрунтовані практичні рекомендації для адвокатів щодо покращення їх діяльності в кримінальному процесі. Він пропонує нові підходи до виконання професійних обов'язків захисника та розробляє теоретичні моделі, які можуть бути застосовані на практиці. Таким чином, дослідження В. О. Попелюшка значно розширює розуміння ролі захисника в кримінальному процесі. Його роботи допомагають зрозуміти правові і теоретичні аспекти функції захисту, а також надають практичні інструменти для підвищення ефективності адвокатської діяльності. Вони є цінним ресурсом для подальших досліджень у цій галузі і для вдосконалення практики захисту в кримінальних справах.

В. О. Попелюшко у своїх працях значно розширює теоретичні основи функції захисту в кримінальному процесі, зокрема через глибокий аналіз предмета захисту та процесу доказування. Його дослідження демонструють, як адвокат може використовувати правові інструменти та тактичні прийоми для досягнення справедливого вирішення справи. Автор надає цінні інструменти для розуміння процесуальних механізмів і розвитку професійних навичок, які можуть бути переведені в контекст адміністративного права та регулювання електронних фінансових активів.

Дослідження Т.В. Корчевої є основоположним дослідженням, яке зосереджується на вивченні проблем, що виникають у діяльності захисника на різних стадіях кримінального процесу. Вона допомагає зрозуміти специфіку діяльності захисника під час досудового слідства і в суді першої інстанції, що є ключовим для подальшого удосконалення захисту прав обвинуваченого. [7]; А. М. Бірюкову, яка в дисертації «Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі» [8] аналізує, як адвокатура виконує роль захисту конституційних прав обвинуваченого в кримінальному процесі. Це дослідження підкреслює важливість захисника як гаранта прав обвинуваченого і формує основи для розвитку теоретичних підходів до забезпечення прав людини в кримінальному судочинстві.

Р. А. Чайка в роботі «Участь захисника на досудовому слідстві» досліджує роль захисника на стадії досудового слідства. Це дослідження є важливим для розуміння функцій захисника в контексті досудового розслідування та його впливу на формування доказової бази справи [9]; Н. М. Обрізан, що досліджує «Захисника як суб'єкта доказування в кримінальному процесі» у своїй роботі зосереджується на ролі захисника як активного учасника процесу доказування. Вона вносить значний вклад у теоретичні уявлення про участь захисника в процесі збору і аналізу доказів [10].

Висновки та пропозиції. Дослідження дискурсивної еволюції наукової парадигми ролі захисника у формуванні доказів у кримінальному процесі засвідчило динамічний розвиток цього інституту як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Аналіз наукових підходів свідчить, що участь адвоката у доказуванні не обмежується лише представленням правової позиції обвинуваченого, а є комплексною діяльністю, яка включає збір доказової інформації, її критичний аналіз, спростування аргументів сторони обвинувачення та побудову ефективної тактики захисту. З'ясовано, що сучасні зміни у кримінальному процесуальному законодавстві України та вплив міжнародних стандартів правосуддя сприяють розширенню процесуальних можливостей захисника, зокрема через активне використання новітніх технологій у сфері доказування. Водночас дослідження засвідчило, що практика реалізації повноважень адвоката у доказовій діяльності має низку проблем, зокрема недостатню урегульованість питань, пов'язаних із збором альтернативних доказів стороною захисту, доступом до інформації та використанням цифрових технологій у процесі доказування. Визначено, що адвокат у сучасному кримінальному процесі виконує двоєдину функцію: по-перше, він є процесуальним учасником, який реалізує право підзахисного на захист, а по-друге, виступає активним суб'єктом формування доказової бази, забезпечуючи змагальність сторін та баланс процесуальних прав. Разом із тим, наявні теоретичні підходи до аналізу доказової діяльності адвоката потребують подальшого вдосконалення з урахуванням цифровізації кримінального процесу та запровадження електронних доказів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Слінько С. В. Межі участі захисника у кримінальному процесі. *Форум права*. 2017. № 3. С. 210–214. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2017_3_37.pdf.
2. Зубач І. М. Функція захисту у сучасному кримінальному провадженні України. URL: <http://science.lp.edu.ua/sites/default/files/Papers/zubach.pdf>
3. Зейкан Я.П. Право на захист в кримінальному процесі: прак. посіб. Київ: Юрид. практ., 2004. 288 с.
4. Гловацький І. Ю. Діяльність адвоката-захисника у кримінальному процесі: навч. посіб. Київ: Атіка, 2003. 352 с.
5. Попелюшко В. О. Предмет захисту та його доказування в кримінальній справі : монографія. Київ : Прецедент, 2005. 232 с.
6. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми : монографія. Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2009. 634 с.
7. Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника в досудовому провадженні та в суді першої інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 208 с.
8. Бірюкова А. М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2006. 20 с.
9. Чайка Р. А. Участь захисника на досудовому слідстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2008. 19 с.
10. Обрізан Н. М. Захисник як суб'єкт доказування в кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 235 с.